

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA DOĞU-BATI MESELESİ BAĞLAMINDA DEĞERLER ÇATIŞMASI¹

Ulaş BİNGÖL²

ÖZ

Bu çalışmada, Peyami Safa'nın *Şimşek, Sözde Kızlar, Mahşer, Bir Akşamdı, Canan, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Bir Tereddüdün Romanı, Fatih-Harbiye, Biz İnsanlar, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* romanında Doğu-Batı meselesi bağlamında ortaya çıkan değer çatışmaları tespit edilip incelenmiştir. Peyami Safa, romanlarında ahlaki, siyasi, estetik, dini, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını işler. Bu çatışmaların gelişmesinde cinsiyet, yaş, siyasi ve ideolojik düşünce farklılığı etkilidir. Safa'nın incelenen eserlerinde değer çatışmaları genellikle Doğu-Batı meselesi etrafında döner. Kahramanların iyi ve kötü şeklinde tasvir edilmesi ve kahramanların yüz yüze gelmesi, söz konusu romanlarda gerilimin artmasını tetikler. Yozlaşmış kişilerin ahlaki, dini, sosyal ve kültürel değerlere aykırı davranmasına idealleştirilen kahramanlar karşı çıkar. Yazar, sözcüleri vasıtasıyla idealleştirdiği kahramanları çatışmalardan haklı çıkararak çatışma yönetimini uygular. Roman kişileri arasında daha çok doğruluk, dürüstlük, saygı, mertlik ve sadakat gibi ahlaki değerler; ailenin kutsallığı, gelenek ve göreneklere bağlılık gibi sosyal ve kültürel değerler; hak, hukuk, özgürlük, eşitlik gibi siyasi değerler; Allah'a inanmak, İslami yaşama saygı gibi dini değerler; güzellik, sadelik ve uyum gibi estetik değerler hakkında çatışmalar yaşanır.

Anahtar Kelimeler: Doğu, Batı, Çatışma, Değer, Doğu-Batı, Peyami Safa, Roman.

Bingöl, Ulaş. "Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması". *idil* 6.31 (2017): 891-921.

Bingöl, U. (2017). Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması. *idil*, 6 (31), s.891-921.

¹ Bu çalışma *Peyami Safa'nın Romanlarında Değerler Çatışması* isimli yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş halidir.

² Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, email:ulasdebiyat(at)gmail.com

CONFLICTS of VALUES IN PEYAMI SAFA'S NOVELS

ABSTRACT

In this study, republican term novelists Peyami Safa's novels in which *Şimsek, Sözde Kızlar, Mahşer, Bir Akşamdı, Canan, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Bir Tereddüdün Romani, Fatih-Harbiye, Biz İnsanlar, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* and *Yalnızız* value conflicts by they occur in can be detected and analyzed. Peyami Safa works moral, political, aesthetic, religious, social and cultural value conflicts in his novels. Gender, age, political and ideological disagreement is effective in this conflicts development. The question of East-West, the political and ideological conflicts, age difference and old-new understanding axis is seen to occur in Safa's studied works of value conflicts. Heroes who portrayed as good and bad and the encounter of these heroes trigger tension in the novels. Idealized heroes against to the people who corrupt act to contrary the moral, religious, social and cultural values. The author justified to idealized heroes with spokesmen in conflicts, so he implements conflict management in his novels. Novel's heroes conflict with each other about moral values such as integrity, honesty, respect, courage and loyalty, social and cultural values such as the sanctity of the family, loyalty to the customs and traditions, political values such as rights, law, liberty and equality, religious values such as to believe in God, respect of Islamic life, aesthetic values such as beauty, simplicity and harmony.

Keywords: East-West, Conflict, Value, Peyami Safa, Novel.

Giriş

Değer kavramı, her bilim dalına göre farklı anlamları kapsayan geniş bir konudur. Toplum bilimleri açısından değer, bir kişinin olay, olgu ve durumlar karşısında takındığı tutum ve davranışların genel adıdır. Sosyal hayatın temel unsurlarından biri olan değerlerin ifade ettikleri anlamlar; yere, zamana, kültüre ve kişiye göre değişebilir. İnsanların değerlerden yoksun birbiriyle ilişki kuramayacağı, bu konuda inceleme yapan Brent Simpson, Erol Güngör, Hayati Hökekleli ve Orhan Hançerlioğlu gibi bilim adamlarının ortak yorumudur. Değerler; ahlaki, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve estetik gibi alanlara göre ele alınırlar. Kültürel, dini, siyasî veya bireysel nedenlerden dolayı insanların benimsediği değerlerin birbiriyle çelişmesi, değer çatışmalarını tetikler. Toplumsal değişmelerin hızlandığı dönemlerde, değer çatışmalarının arttığı görülür.

Değer kelimesi, “*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*” (TS, 2005: 483) anlamlarına gelir. Değerler, toplumların genel yapılarıyla ilişkili bir şekilde ortaya çıkar, gelişir ve değişir. Sosyal bilimler açısından değer, “*İnsanların, değerlendirmeye tabi tuttıkları nesne, hadise veya olgu ile ölçü arasında kurduğu ilişkiler*” (2003: 99) biçiminde tanımlanabilir. Değerler, hangi davranışın iyi ve doğru olduğunu belirterek insanların hal ve hareketlerini yönlendirir. Orhan Hançerlioğlu, ruh bilimsel açıdan değerlerin, nesne ve olayların bireysel ve öznel olarak taşıdıkları anlamları karşıladıklarını belirtir (1993: 102).

Toplumsal birlikteliğin temellerinden olan değerler, kültürden kültüre değişiklik gösteren ve içinden çıktıkları toplumun özelliklerinden izler taşıyan kabullenmeler olarak anlamlandırılabilir. Kişinin karakterinin oluşması üzerinde etkili olan değerler, başka bir yönüyle de tabiat-insan etkileşimine dayanan kalıp davranış tarzları olarak ele alınabilir. Kültür olgusu, insanların yaşadıkları çevreyi yaşanılabilir bir yere dönüştürme faaliyetleri sonucu ortaya çıkar. İnsanların, “*dünyayı işlerken ortaya koydukları her şey kültür içerisinde değerlendirilir*” (Akarsu, 2002). Bu bağlamda kültür içerisinde ele alınan değerlerin; sanat, din, ekonomi ve ahlak ile ilgili genel tutumları ifade ettikleri düşünülebilir. Bireylerin günlük hayatta karşılaştığı durumlar, nesnelere veya olaylar hakkında yargıda bulunması değerlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Sosyolog Anthony Giddens, değerleri toplumda insan için neyin değerli, önemli ve istenilir olduğunu ifade eden davranış biçimleri olarak tanımlar. Ona göre insanlar değerler sayesinde toplum içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirler (2005: 22).

Özcan Köknel, değerlerin özelliklerini ortaya koyarken bireylerin değerler vasıtasıyla toplumla uyumlu yaşadıklarını vurgular: “Değer, güdülerle dünyaya gelen

insanın yaşamını sürdürmek için yapacağı davranışların bilişsel ve duygusal öğelerini yansıtan soyut bir kavramdır. Değerler yaşam boyu değişir ve gelişir. Değerler bireyin içinde bulunduğu çevreye, ortama uyum sağlamasına yardımcı olur” (2007: 28). Felsefe açısından bakıldığında, değerlerin tarih boyunca sorgulandığı ve hangi değerlerin mutlak değer olduğunun ortaya konulmaya çalışıldığı görülür. Mahmut Tezcan, değerlerin daha çok felsefi bir konu olmasından, felsefenin değerlerin niteliği ve değerler arasındaki hiyerarşiyle ilgilenmesinden dolayı böyle bir durumun ortaya çıktığını belirtir (2010: 242).

Kişinin değerlerin ölçütü olarak var olduğuna inanıldığı gibi Nicolai Hartmann ve onun paralelinde düşünen filozoflar, değerlerin insanlardan bağımsız olarak bulduklarını, insanların sonradan bunları bulguladığını düşünürler. Platon da kavram gerçekliği gibi bir “değer alan”ından söz eder ve insanlardan ayrı olarak değerlerin bulunduğunu iddia eder (Akarsu, 2002). Örneğin, özürlü insanlara iyi davranma, bütün toplumlarda ahlaki bir değer olarak görülebilir. Kişiden kişiye kapsamı değişse de iyi davranma insanlardan bağımsız olarak var olan ahlaki bir değer olarak kabul edilir. Her iki fikir anlayışında da insanların değerlerden ayrı yaşayamayacağı ve her yeni durumda yeni değerlerle var olacağı tezi ağır basar.

Bireyi her şeyin ölçüsü olarak nitelendiren Nietzsche, insan için “değer yaratan, değerler koyan” der. O, değerlerin insanlarla var olduğunu, nesnelere ve kavramlara değerler yüklediğini iddia eder. Örneğin, para insanların madeni bir nesneye veya kâğıt parçasına anlamlar yüklemesiyle oluşmuş bir değerdir. Para, zamanla ekonomik geçerliliğini kaybedebilir ve insanlar başka bir ekonomik değeri olan nesneyi kullanabilirler. Bu gibi durumlarda, ölçüt olarak insan kabul edildiğinden değerlerin değişebilirliği ön plana çıkar.

Ahlaki değerler hakkında inceleme yapan Ali Seyyar, toplumsal hayatta birlikteliğin devam etmesi için gerekli gördüğü değerleri, şu şekilde tasnif eder: “1. Hedef ve Vasıtalar Açısından Değerlerin Tasnifi: Nihaî değerler, vasıtalı değerler, 2. Mahiyet Açısından Değerlerin Tasnifi: Manevî değerler, kültürel değerler ahlaki değerler, sosyal değerler, 3. Değerlendirme Kriteri Açısından Değerlerin Tasnifi: Objektif değerler, şahsî değerler” (2003: 99).

Değerleri tasnif eden diğer bir bilim adamı da Orhan Hançerlioğlu’dur. Hançerlioğlu, değerleri başlıca iki alanda ele alır: 1. Ruh Bilimsel Değer Alanı: Bu alan içindeki değerler, bireyler için öznel anlamlar ifade ederler. Anı değerleri, fayda değerleri ve kullanma değerleri ruh bilimsel değer alanında bulunur. Bu tür değerleri ekonomik değerler ile karıştırmamak gerekir (Hançerlioğlu 1993: 103), 2. Ekonomik Değer Alanı: Bu değer alanı, malların değiştirme değeri ve piyasaya göre kullanım değerini ifade eder (1981: 53). Değerler psikolojisi hakkında araştırma yapan Erol

Güngör, toplumsal hayatta en genel değerlerin ahlaki türden olduğunu belirterek değerleri şöyle tasnif eder: Genel ahlaki değerler, sosyal değerler, siyasi değerler, iktisadi değerler, estetik değerler, teorik değerler, dinî değerler (2010: 91).

1. Değer Çatışması

Çatışmanın tanımı ve türü ilgili alanın teorik çerçevesine göre farklılık gösterir. Türkçe sözlükte çatışma kelimesi; çatışma eylemi, silahlı büyük kavga, arbeye, uyumsuzluk, geçimsizlik ve farklı iki amaca sahip tarafların mücadelesi gibi anlamlara gelir (TS, 2005: 401). Budak, çatışmayı en genel anlamıyla birbiriyle uyuşmaz iki güç (düşünce, duygu, dürtü, vs.) arasındaki karşıtlık şeklinde ifade eder. Çatışmaya ego ile id ve iki nevrotik eğilim arasında görülen durumları örnek verir (Budak, 2009: 171).

Felsefi bir terim olarak ele alındığında çatışma; önermelerin, kanunların kendi aralarında çelişik olması anlamına gelir. Kant, çatışmayı saf aklın kendi içinde zorunlu olarak düştüğü çelişki şeklinde adlandırır (Bolay, 2009: 60). Felsefede ortaya atılan tezlere karşı verilen antitezler çatışma durumunu oluşturur. Dabney Townsend, bu sayede felsefi kuramların çarpışarak ilerlediğini belirtir. Ona göre kuramların savunulmaya değer olup olmadıklarını anlamak için bunlara saldırılır. Özellikle duygu ve aklın çatışmasının felsefenin en eski sorunlarından biri olduğunu ifade eder (Townsend, 2002: 18).

Max Weber, toplumda nitelik bakımından seçkin bireyleri ayıklanmalarına yardımcı olduklarından çatışma ve yarışmayı olumlu görür:

Tipik ya da büyük çaplı her çatışma ya da yarışma, her şeye karşı, bireysel durumların belirleyici rastlantıları ya da talihleri nasıl ve ne denli çok sayıda olursa olsun, uzun sürede her şeye karşı, çatışmada yengin çıkma bakımından genellikle önemli olan kişisel niteliklere daha büyük ölçüde sahip olanların “ayıklanmasına” götürür (Weber, 1995: 69).

Georg Simmel, Weber'den farklı bir açıdan konuya yaklaşarak toplumsal çatışmanın nedenini modernleşme ve moda kültüründe arar. Ona göre moda kültürü toplumda sürekli bir değişimi tetikler. Bireyler, bu değişime ayak uyduramadıklarında, moda kültürünün değiştirdiği toplumla çatışma yaşarlar. Modern insanlar, kesintisiz değişmeden kaynaklanan asabi bir kişiliğe bürünürler. Toplumsal hayatın hızı ve çeşitliliği bireylerde uyum sorunlarına yol açar (2003: 24). Çağdaş toplumlarda insanlar sürekli bir şeylerin peşinde koşarlar. Peşinde koştukları şeyi elde etmek için başkalarıyla çatışırlar. Krishnamurti, insanların istediklerini elde ettikten sonra bu kez elde tutmak için başkalarıyla mücadele ettiklerini ileri sürer (2002: 43). Bireyler,

bitmeyen bir rekabet içerisinde olmaları nedeniyle güven duygularını kaybeder ve toplumda yalnız kalmaya yönelirler.

Çatışmayı sosyoloji alanı içerisinde değerlendiren Mahmut Tezcan, toplumsal gruplar arasında çatışmanın görüldüğünü söyler. Çatışma ile yarışmayı karşılaştırıp, çatışmanın daha bilinçli, kişisel, doğrudan ve yıkıcı olduğunu iddia eder. Ona göre, çatışmada taraflar birbirini reddeder ve imha etme ya da etkisiz bırakma yoluna başvururlar. Bu durum kuşaklar arası, meslekler arası veya cinsiyetler arası olup her toplumda görülebilir. Tezcan, sosyal nitelikteki tüm guruplar içerisinde kaçınılmaz olarak bulunan karşı gelmenin çatışmayla ilişkili olduğunu vurgular. Karşı gelmeyi, bir tarafın diğer tarafın hedefe ulaşmasına engel olması anlamında kullanır (2010: 90).

Eylem olarak çatışma, her ne kadar birbirine karşıt kişi veya kişilerin mücadelesini ifade etse de kavram olarak ele alınan “çatışma” daha fazla anlamları kapsar. Bu bağlamda, her çatışmayı savaş ve arbede olarak değerlendirmek çatışmanın sınırlarını daraltmak olur. Tolga İnsel, çatışmayı siyasî ve sosyal açıdan değerlendirerek savaş ile çatışmanın birbirinden farklı olgular olduğunu vurgular. Ona göre savaşı, çatışmadan ayıran en önemli fark savaşıran iradelerin birbirlerini düşman bellemeleri ve her birinin belirli bir uğurda hareket etmesidir (2009). Savaşta tarafların amacı, birbirlerini fiili olarak ortadan kaldırmak iken, çatışmada düşünsel anlamda birbiriyle bir geçimsizlik söz konusudur.

Değerler çatışmasının, toplumsal hayatta görülen çatışma içerisinde önemli bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bireylerin siyaset, sanat, kültür ve din ile ilgili değerlere sahip olmaları, değerlerin günlük hayatta etkinliklerini artırır. Sosyoloji, felsefe, kültür ve siyaset açısından bakıldığında çatışmaların, bir kısmının değerler üzerinden gerçekleştiği görülür.

Değerler çatışmasından kast edilen, en az iki değer bir arada bulunamaması durumudur. Toplumda var olan değer farklılıkları, bireylerin birbirleriyle geçimsizlik ve uyumsuzluk yaşamalarına neden olabilir. Nilüfer Göle, değer çatışmaları ile ilgili şu örneği verir: Müslüman coğrafyalarında kadınların örtünmesi dinî bir değer kabul edilirken, Avrupa toplumlarında örtünme kadın-erkek eşitliğine aykırı bulunur ve çağdışı kabul edilir (2010: 75). Kültürel çatışmayı tetikleyebilecek olan bu durum değerlerin uyuşmamasının bir sonucu olarak ele alınabilir. Ali Seyyar, değerler çatışmasına yol açan faktörleri şu şekilde sıralar:

-Toplumun genel olarak kabul ettiği değerler ile kişilerin davranışları arasında uyumsuzluğun olması,

-Toplumdaki çeşitli alt grupların değerlerinin birbirleriyle ya da hâkim kültürle uyum sağlayamaması,

-Örgün eğitim değerlerinin genel olarak toplumun değerleri ile uyumsuzluğu,

-Aile içi değerlerin kurum kültürü ve örgüt ahlakı ile bağdaşmaması,

-Devlet idare biçiminin, dinî değerlere, örf ve adetlere ters düşmesi (2003: 99).

Edebiyat açısından konuya yaklaşıldığında, çatışmanın psikolojik ve sosyolojik boyutları üzerinde durulduğu fark edilir. Gürsel Aytaç, edebiyatta daha çok çatışmanın sosyolojik yönüne işaret ederek edebî eserde çatışmayı karşıt şeylerin çarpışması ve tartışılmasıyla karşıt değerlerin ortaya konulması olduğunu belirtir (Aytaç, 2003: 333). Himmet Uç'a göre sosyolojik olarak hayatın ana temalarından biri olarak değerlendirilen çatışma romanda daha özel bir alana işaret eder. Uç, romanın ayırt edici özelliklerinden birinin karşıtlıklardan oluşması olduğunu ifade eder. Protagonist (başkahraman) ve antagonist (düşman, rakip) bu karşıtlığın başıdır. Gerilim, mücadele, çekişme, rekabet gibi hisler çatışmanın yaşanma nedenleridir. Çatışma, bir romanın en hareketli ve kapalı kısmıdır. Uç, çatışmayı iç (internal) ve dış (external) diye ikiye ayırır. İç çatışma, çatışmanın psikolojik boyutu ile ilgili olup roman kahramanlarının iç dünyalarındaki karmaşalar ve çelişkilerle kendini gösterir. Dış çatışma ise çatışmanın sosyolojik boyutu ile ilgili olup harici güçlerin başkahraman ile yaşadıkları çekişmeleri kapsar (Uç, 2006: 95, 97).

Bir kurmaca metinde, karşıtlıklar çatışma durumunun oluşmasını hazırlar. Boris Tomaşevski, çatışmanın dramatik bir hareket oluşturduğunu, çünkü karşıt iki ilkenin uzun süre bir arada bulunmasının olanaksız olduğunu ve ikisinden birinin öbürüne üstün geleceğini belirtir (Todorov, 2010: 256). Romanda veya öyküde kahramanların çıkarları birbirleriyle ne kadar çelişirse gerginlik de o derece artar.

Terry Eagleton, romanda çatışma konusuna Marksist edebiyat eleştirisi penceresinden bakar. Sosyal sınıflar arasında yaşanan çekişmelerin romanlara yansımalarını inceleyen Eagleton, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde George Eliot, Charles Dickens, Henry James, James Joyce, Joseph Conrad ve Lawrence'in eserlerinden örnekler verir. Sanayi Devrimi ile birlikte fabrikalarda çalışan işçilerin şehirlere birikmesi yeni sosyal yapıları oluşturur. Sosyal sınıflar arasındaki eğitim, sağlık ve çalışma koşullarının dengesizliği çatışmaları tetikler. Eagleton, İngiliz romancıların bu çatışmaları romanlarında işleyişlerini şöyle açıklar:

Dickens yozlaşmış şehir değerlerine karşı iyiliksever tipleri çıkarırken, George Eliot şehrin değerlerine karşı kırsal İngiltere'yi çıkarır. Bunların birbirleriyle çatışmalarına sık sık değinilir. Eliot'un yapıtları Viktorya çağının ortalarında

görülen ideolojik çatışmayı çözmeye yöneliktir; özgür ruhun dizginlenemez evrimi odaklanmış gittikçe susturulan romantik bireycilik ile ideolojik yapılar arasında çatışmayı. Conrad'ın yapıtlarında ise şehir kültüründeki ideal ile gerçek, madde ile ruh arasındaki çelişki işlenirken, Lawrence burjuva toplumu içindeki çelişkileri yapıtlarına yansıtır (Eagleton, 2009: 178, 182).

İyi bir romancının, insanın sosyal gerçeğini yansıtmakla mükellef olduğu düşünülür. Onun objektif olabilmesi, insanın sosyal gerçeğine çeşitli bakış açılarından bakabilmesi ile mümkündür (Kantarcioglu, 2007: 13). Toplumsal hayatın bir parçası olan çatışmayı yazıya aktarması, romancının üstlendiği görevin bir sonucu olarak görülebilir. Romanda çatışma, romanın konusuna göre değişik tarzlarda işlenebilir. Kahramanın vatan savunması için savaşa gitmesi ile sevdiği kişinin yanında kalma isteğinin oluşturduğu zıtlık, köyden şehre gelmiş bir kahramanın karşılaştığı değerlerin köy yaşamındaki değerlere aykırı olması durumu, kuşaklar arasında anlayış farklılıklarından dolayı yaşanan çekişmeler romanda işlenen çatışmalardan bazılarıdır.

2. Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması

Türkiye'de Doğu-Batı meselesi, edebiyattan siyasete, dinden kültüre son iki yüzyılda çok geniş alanda etkili olmuş bir konudur. Devletin ilim ve teknik bakımından geri kalmışlığını telafi etmeye çalışılırken dinî ve kültürel bir değişimin gerekip gerekmediği, Tanzimat'tan günümüze sürekli gündeme gelir. Bu mesele hakkında başta gelen tartışmalardan biri de modernleşme ile batılılaşmanın (garplılaşma, westernizasyon, alafrangalık) aynı şeyler olup olmadığı ve ikisi arasındaki ilişkinin ne olduğudur. Murat Belge, Batılı devletlerin modernleşmeyi gerçekleştiren ilk ülkeler olmasından dolayı modernleşme ile batılılaşmanın farklı şeyler olmadığını ve batılılaşmanın, Türkiye'de baştan beri bu biçimde algılandığını söyler (2009: 96). Ahmet Cevizci de bilim, teknik ve sanatta Avrupa'yı takip eden devletlerin modernleşirken aynı anda batılılaştıklarını, bu yüzden modernleşme ile batılılaşmanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğini savunur (2005: 209). Bu görüşler ışığında konuya yaklaşıldığında, batılılaşma sürecinin teknik ve ilimle sınırlı kalmadığı, kültürel bir etkileşim boyutunun da olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim devletin modernleşmeye başladığı dönem ve sonrasında sosyal ve kültürel değişimler de hızla artar:

Doğu-Batı meselesinin siyasî ve sosyal bir sorun olarak ortaya çıkışı, XIX. yüzyılın birinci çeyreğindeki birtakım gelişmelere kadar götürülebilir. II. Mahmut zamanında modernleşmek isteyen imparatorluğun, kendisinden bu konuda önde olan Batılı devletlerin idari yapılarını ve tekniğini taklit etmesi, günlük hayatta giderek bir kültür özentisine dönüşür. Batılılaşma, imparatorluğun kaybettiği askeri üstünlüğünü tekrar elde etmek için Osmanlı bürokratlarının çabalarıyla yapılan yenilikler ve

Tanzimat Fermanı'ndan sonraki gelişmelerle yayılır. Siyasî bir endişe ile başlayan batılılaşma, toplumsal alanda da etkisini gösterir ve kültürel bir özelliğe bürünür.

Halil İnalçık, Osmanlı devletinde ilk batılılaşma hareketlerinin, daha erken bir tarihte, Avrupa'nın askeri üstünlüğünün kabul edildiği XVIII. yüzyılın başlarında gerçekleştiğini belirtir. Ona göre bu yüzyılda Fransa ve Prusya'dan, ordunun modernizasyonu için getirilen askeri uzmanlar imparatorlukta batılılaşmayı başlatırlar (1998). Bu bağlamda, batılılaşma ile modernleşmenin iç içe geçmiş iki kavram olarak uzun süreden beri değerlendirildiği görülür. Fakat modernleşme işin daha çok teknik boyutu ile ilgiliyken, batılılaşma tekniğin yanında günlük hayatta, edebiyatta ve birtakım alışkanlıklarda kültürel bir benzeme sürecine de işaret eder. Bu sürecin bir problem olarak ortaya çıkması ise yüzyıllardır İslami kültürle yaşayan Osmanlı toplumunun düşman bellediği Avrupa milletlerini, hangi alanlarda taklit edeceği ve bunun sınırlarının ne olacağı ile ilgilidir. Doğu-Batı sorununa yol açan faktörlerden biri, yukarıda bahsedildiği gibi bilim ve teknikte ilerlemenin kültürel bir dönüşümü gerektirip gerektirmediğidir. İlber Ortaylı'ya göre böyle bir tartışma ortamının oluşmasında Avrupa ile Osmanlıların farklı kültürden beslenmesinin etkisi vardır. Buna rağmen Türk toplumunun batılılaşmayı diğer toplumlara göre daha kolay yaptığını iddia eder:

Batılılaşma her şeyden önce şiddetli olan bir eylemdir. Hiçbir toplum, yaşayışının, kültürel kalıplarının, sınıf ilişkilerinin, otorite ilişkilerinin bu gibi devrimlerle değiştirmesini kolay kolay kabul edemez, itiraf etmek gerekir ki bu işin en kansız ve kolay olduğu ülkelerden biri –Batılılaşmayı uzun bir zamanda gerçekleştireyor olsa da- Türk toplumu olmuştur (Ortaylı, 2008: 17).

Ortaylı'nın üzerinde durduğu modernleşmenin uzun süreli bir periyotta gerçekleşmesi, edebiyatı ve sanatı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda yönlendirir. Batılılaşma çabaları, özellikle edebiyat çevrelerinde önemli gelişmeleri ve tartışmaları beraberinde getirir. Avrupalı yazarlardan yapılan tercüme ve ilk yerli gazetelerin yayınlanmasıyla kültürel değişim zemini oluşur. Bu dönemde edebiyat çevrelerinde eski-yeni, Doğu-Batı gibi fikir kutupları ortaya çıkar. Kemal Karpat, on dokuzuncu yüzyılda modern edebiyatı savunanlar ile geleneksel edebiyatı savunanlar arasında yaşanan zıtlıkların iki hayat felsefesi arasında kaçınılmaz bir şekilde başladığını ve gitgide siyasî bir boyut kazandığını ifade eder (2009: 37). Bu siyasî zıtlıkta, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam eder ve devletin karşılaştığı önemli bir sorun olarak uzun yıllar gündemde kalır.

XIX. asırda, Avrupa'dan alınan roman türünde ilk değinilen konuların başında Doğu-Batı meselesi ile kadın-erkek eşitsizliğinin gelmesi, batılılaşma sorunun toplumsal etkisi açısından önemlidir. Şerif Mardin, Tanzimat Dönemi romanlarının Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış kaynaklar olduğunu, hâlbuki

bu devrin romanlarının yazıldıkları zamana ait İstanbul'un durumu hakkında önemli bilgiler verdikleri söyler (2004: 30). Doğu-Batı meselesi; Tanzimat, Servet-i Fünun ve Milli Edebiyat Dönemi romanlarında sıkça işlenir ve genel itibari ile alafranga tiplerin kötü yanları eleştirilir. Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Hüseyin Rahmi, Halide Edip, Yakup Kadri ve Peyami Safa eserlerinde batılılaşma meselesine değinen belli başlı romancılarıdır

Peyami Safa'nın romanlarında değer çatışmalarının büyük bir bölümünü Doğu-Batı meselesi çerçevesinde işlediğini söylemek mümkündür. Gerek nesiller arası gerek eski-yeni anlayış farklılıklarından kaynaklı değer çatışmalarının kökeninde batılılaşma cereyanının neden olduğu kültürel ikilemlerin etkisi vardır. Safa'nın romanlarının ana kurgusu, iki zıt değer dünyası içindeki kişilerin çekişmesinin oluşturduğu çıkmazda, yazarın sözcülüğünü yapan bir kahramanın yol göstermesi şeklindedir. Yazar, romanlarında olduğu gibi fikri eserlerinde de Doğu-Batı meselesi üzerinde düşünceler geliştirerek farklı iki dünya görüşünden bir senteze varmaya çalışır. Bu konuda, yazar hakkında detaylı incelemelerde bulunan Güney Koreli Türkolog Nan A. Lee şu tespitte bulunur:

Cumhuriyet Dönemi önemli yazarlarından olan Peyami Safa, felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerle de ilgilenerek çok sayıda eser vermiştir. Ancak Peyami Safa'nın titizlikle üzerinde durduğu asıl konu Doğu-Batı meselesidir. Yazar, gerek fikri eserlerinde gerek edebi eserlerinde genellikle doğu-batı ikilemini ele almıştır ki bu ikilemi onun fikri eserlerinin temelini oluşturur (Lee, 1997).

Peyami Safa, Doğu ile Batı'nın sadece coğrafi bir kara parçasından öte ayrı birer medeniyet olduğunu, insanların kafalarının da bir yönüyle Doğu'yu bir yönüyle Batı'yı temsil ettiğini ifade eder. Ona göre Doğu, maneviyat üzerine inşa edilmiş ve kadercidir. Buna mukabil Batı, madde üzerinde yükselmiş ve akıl ile hareket eder. Önemli olan birbirlerine zıt bu iki dünya felsefesinden bir senteze ulaşabilmektir. Yazarın bu konudaki ana düşüncesi, Doğu'nun sadece İslam kültüründen; Batı'nın ise yalnız Hristiyan geleneğinden ibaret olmadığıdır. Doğu medeniyetini, İslam diniyle birlikte Brahmanizm ve Budizm yüzyıllar içerisinde meydana getirir. Batı medeniyetini de Hristiyanlıkla beraber Yunan kültürü uzun bir sürede bugüne ulaştırır. Her iki medeniyetin de dinler sayesinde yükseldiğini ve her iki kıtada da eskiden kurulan nizamların tekrar elde edilmesinin çok zor olduğunu vurgular:

Ne olursa olsun, ortaçağdan beri insanlık, Avrupa birliği ve nizamını kuran Hristiyanlığın, Yakındoğu birliğini ve nizamını kuran Müslümanlığın ve Uzakdoğu nizamını kuran Brahmanizm'in ve Budizm'in müşterek ölçüleri yerine, henüz bunlar kadar devamlı bir şey koyabilmiş değildir. Ve koyuncaya kadar da en az 400 seneden beri süren bu buhrandan kurtulamayacaktır (Safa, 1999a: 144).

Safa, baştanbaşa maddeye bağlı bir değerler sistemi üzerinde ilerleyen Batı'nın ahlaki bir bozukluk yaşadığını savunur. Modernleşmeyle birlikte Batı'da insanların manevi değerleri kaybetmeleri, merhamet ve sevgi duygularının körelmesine yol açtığını ileri sürer. O, bugünkü Avrupa'nın maneviyattan yoksun olduğunu, bilim ve teknik alanında ilerlediği halde bir buhran yaşadığını düşünür:

Avrupa medeniyeti, bu gün kendisini kıvrandıran buhranın artık her zekâyâ teslim olmuş bedahetini hazırlayan safhalarını yaşamıştır. Batı'da bu buhranın total karakterini inkâr eden yoktur ve bu, orta malı bir hakikattir. Onun teknik zaferi ile manevi bozgunu arasındaki bu tersine nisbet zamanımızdaki medeniyet buhranın kaynağıdır (Safa, 1999a: 65).

Yazar, Batı'yı buhran içerisinde gördüğü gibi Doğu'yu da aşırı fatalist (kaderci) olmakla eleştirir. Doğu medeniyetinin dinî telkinleri yanlış uygulanmasına bağlı olarak duraksadığına inanır. Batı'da teknik ve ilmi seviyenin yükselmesine karşın, insanların manevi zedelendiğini savunur. Avrupa'da Hristiyanlığın manevi düşüşünü engellemek için din adamlarının bilim adamlarıyla birlikte muazzam bir çaba gösterdiğini söyler. Bu konuda, Doğu ülkelerinde büyük sıkıntıların yaşandığını Türkiye örneğinden hareketle anlatır: "Türkiye'de böyle bir gayret yoktur. Din müesseselerimiz perişan haldedir. Manevi irşat ve telkin organlarında, cihazlardan ve elemanlardan mahrumuz. Bütün sosyal müesseselerimiz buhran içindedir" (Safa, 1999a: 248). Safa, Batı'nın daha düzenli bir yapı göstermesini ve ilerlemesini, bütün bir Avrupa'nın din konusundaki birliğine; Doğu'nun gerilemesini ve karmaşık bir görüntü vermesini, dini bir bütünlüğün olmamasına bağlar. Batı devletlerinin hemen hepsinin Yunan kültüründen ve Hristiyanlıktan beslendiğini, bunun sonucunda kendi aralarında ortak bir medeniyet meydana getirdiklerini dile getirir.

Peyami Safa, Doğu ile Batı medeniyetin birbirlerine karşı konumlarının neler olduğunu tespit etmeye çalışır. Batı medeniyetinin materyalist felsefesini eleştirirken Doğu'nun kaderci dünya algılayışının da yanlışlarından ve tekdüzeliğinden bahseder. Batı ile Doğu'nun birbirlerini tanımlarını ve ortak bir paydada birleşebilmeleri gerektiğini birçok yazısında kaleme alır. Avrupa'da rasyonel düşünebilme alışkanlığının kazanılmasını, Batı medeniyetinin Doğu medeniyetine üstünlük sağlamasının asıl sebebi olarak görür. Batı ile Doğu arasında ilmi ve kültürel ilerlemenin anlatıldığından çok fazla olduğunu açıklar:

Avrupa'da beni hayrete düşüren şey, onlarla bizim aramızdaki farkın resimde ve kitapta görünen bütün dereceleri aşacak kadar büyük olmasıdır. Tanzimat'tan beri Türkiye'ye bu farkı lazım olduğu kadar anlatılamamıştır... Bildiğimiz maddelerden her birini yüz misli büyüklüğe, yüz misli güzelliğe, yüz misli halisiyete ve mükemmeliyete darb edelim: İşte Avrupa! (Ayvazoğlu, 2007: 275).

Safa, Türkiye'de Batı uygarlığının yanlış yorumlanmasından dolayı sosyal ve siyasî problemlerin oluştuğu fikrindedir. Ona göre Tanzimat'tan beri batılılaşma taraftarları ile diğer görüşte olanlar arasında bir düşünce ayrılığı mevcuttur. Bu konudaki düşüncelerini *Türk İnkılâbına Bakışlar* kitabına şöyle anlatır: "Tanzimat 'asri' bir hareket olduğu için İslamcıları, 'gayri milli' bir hareket olduğu için de Türkçüleri kaybetmiştir. Fakat Gülhane Hattı milli bir hareket olsaydı, Türkçüleri ve Dini bir hareket olsaydı İslamcıları kazanabilirdi" (Safa 1995: 44). Safa, toplumda büyük kitlelerin ilgisini çekmeden ilerleyen batılılaşmanın dar bir çerçevede ve belli kesimlerin tekelinde kaldığından yakınır.

Peyami Safa, öncelikle Doğu-Batı meselesinin kökenlerine iner daha sonra çözüm önerilerini sunar. Ona göre bu problemin oluşmasında Avrupa ile Türkiye arasındaki temel düşünce farklılıkları en belirleyici rolü oynar. Avrupa'nın ilim ve teknikte terakki etmesini sağlayan koşulları, din ve tarih bağlamında ele alır. Onun fikrî eserlerinde dile getirdiği başlıca tezlerinden biri, batılılaşmayı gerçekleştirenlerin, halktan kopuk hareket etmelerinin ve taklitten öteye gidememelerinin toplumda iki kültürlü bir düzenin oluşmasını tetiklediğidir.

Doğu'yla Batı kültürlerinin farklılıkları üzerinde kurulan genel kurgu, incelenen romanların ortak özelliklerinden biridir. Yazar, romanlarında protagonistlerin (başkahraman) önüne aşmak zorunda kaldığı antagonistleri (kötü kahraman) çıkarır. Antagonist kişiler; Batı eğitimi almış, hain, kurnaz, yalancı ve memleketinin sorunlarına duyarsız özellikleri ile olay örgüsü içinde önemli bir yer tutarlar. Safa'nın, bu kişileri kullanarak Doğu'yu temsil eden kahramanları bazı merhalelerden geçirip romanlarının sonunda okuyucuya toplumda görmek istediği insan profilini sunduğu söylenebilir.

İncelediğimiz romanlarda Doğu-Batı meselesi hakkındaki tartışmalara, çekişmelere ve çatışmalara dejenere tiplerin sosyal ve kültürel değerlere karşı takındıkları tavırların yol açtığı görülür. Bireylerin karakterleri, davranışları, tutumları ve inançları öne çıkarılarak Doğu ve Batı medeniyetlerinin mukayesesi yapılır. Bu da romanların yapısı içerisinde bir değerler analizini beraberinde getirir. *Şimşek, Sözde Kızlar, Mahşer, Canan, Bir Akşamı, Bir Tereddüdin Romani, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye, Biz İnsanlar, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve Yalnızız*'da Doğu-Batı meselesi çerçevesinde değer çatışmaları işlenir. Doğu ile Batı'nın kültürel farklılıkları ahlaki, dinî, sosyal ve estetik değer çatışmalarına zemin hazırlar.

Şimşek'te, yazar fikrî eserlerinde savunduğu dünya görüşüne uygun bir teknik geliştirerek Doğu-Batı meselesiyle ilgili bir tez ortaya koyar. Kahramanların her birinin fonksiyonu ve birbirlerine karşı konumları, yazarın felsefesiyle paraleldir. Romanın başkahramanı Müfit, zayıf ve hastalıklı vücuduyla Doğu'yu; yalancı, hilekâr

ve çapkın Sacit Batı'yı temsil eder. Pervin de iki erkeğin arasında bocalayarak olaylar içinde gerilimi artırır. Nitekim iki farklı kutbu temsil eden Sacit ile Müfit'in çekişmesinin nedeni Pervin'e sahip olmaktır. *Şimşek*'te Doğu-Batı meselesi bağlamında ahlaki, dinî, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını işlenir.

Batılılaşma meselesi, madde-mana yani akıl-kalp zıtlığı ekseninde ele alınır. Mana ile kalp Doğu'yu temsil eden Müfit'in kişiliğinde, madde ile akıl Batı'yı simgeleyen Sacit'in kişiliğinde canlandırılır. İki erkeğin çatışması o kadar önemsenir ki Ali olayın İstanbul'la, Türklükle alakalı bir durum olduğunu düşünür. Ali, savaşa benzettiği bu çekişmeden galip çıkanın kaderinin, ülkenin gelecekteki vaziyeti hakkında ipuçları verdiğini belirtir. Bu konuyla ilgili, romanın belli bölümlerinde iç monolog tekniği kullanılarak Ali'nin zihninde geçenler anlatılır. Bu kısımlar, Peyami Safa'nın felsefesi hakkında bilgiler barındırdığından önemlidir. Yazar, bazı yerlerde hem Doğu'yla hem Batı'yla ilgili fikirlerini verirken kendini gizleme başarısını gösteremez. Bu konuyla ilgili tecrübesizliğini verdiği bir mülakatta şöyle ifade eder: "*Şimşek gibi acemice ve sathi tahlil denemelerinden sonraki romanlarımda insan ruhunun güneşsiz, hatta yıldızsız taraflarına nüfuz etmek için sarf ettiğim gayretlerin arttığını biliyorum*" (Tekin, 2003: 63).

Şimşek'te, Doğu'yu temsil eden Müfit, dayısıyla mücadele edemeyeceğini ve eşinin kendisine dürüst davranmadığını anlayınca mutlu olmayı umduğu hayallere sığınır. Genç adam, bu dünyada huzurun olamayacağı düşüncesine kapılır ve ideallere sahip insanların boşuna çabaladıklarına inanmaya başlar. Müfit'in bu davranışlarının Doğu'nun kültürel ve dinî değerleriyle bir bağının olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi İslam itikadına göre asıl huzur öbür dünyadadır. Kişinin sonsuza dek hayatta kalacakmış düşüncesinin ona getireceği bir fayda yoktur. Müfit'in de tam olarak dinî değerlere göre hareket ettiği söylenmese de olay ve olguları yorumlamasında dinî değerlerin etkisi görülür. Karşılaştığı zorluklar karşısında tevekkül etmesini bilir. Örneğin hastalığının nüksettiği ve dayısından zarar gördüğü bir anda şunu yapar: "*Bir Asyalının dünyaya bakışıyla arkasına dayanıp, derin bir nefes alarak, başını geriye bırakarak, tam bir tevekkül içinde gözlerini süzerek biraz sonra bir daha hatırlamayacağı hayallere daldı*" (Safa, 2007e: 35). Sacit, yeğenin bu davranışlarını saçma bulur ve dinî değerler konusunda onunla çatışır.

Sözde Kızlar'da, değerler çatışması yanlış Batılılaşanlar ile modern eğitim aldığı halde dinine ve kültürüne bağlı kahramanlar arasında şekillenir. Doğu-Batı meselesi ekseninde gelişen çekişmeler İstanbul'un dejenere muhiti ile Anadolu'dan gelenlerin birbirini çekememesiyle ortaya çıkar. Avrupa'nın eleştirilmesi yerine, Batı medeniyetini yanlış algılayanların ahlaksızlıkları dile getirilir. Doğu-Batı meselesi bağlamında ahlaki, dinî, sosyal ve kültürel değer çatışmaları işlenir.

Genç kız Mebrure, Yunan işgalinden kaçıp geldiği İstanbul'da alafanga kültürün tesirindeki kişilerle kaybettiği babasını bulana kadar bir müddet beraber kalması gerekir. Uzaktan akrabası olan Nafi Bey'in köşkünde Nevin, Behiç, Nazmiye Hanım ve onların davetlerine katılan yakın dostlarıyla birlikte sürdürdükleri hayat, ahlaki, sosyal ve kültürel değerlerden kopuktur. Mebrure, bir ara buradan ayrılmayı ister, ancak gidecek bir yeri olmadığından bu düşüncesinden vazgeçer. Nafi Bey'in köşkü, yaşadıkları kültüre yabancılaşmış insanların yuvası olarak dejenere hayatı simgeler. Nadir Bey'in annesi Hayriye Hanım'ın ev hakkında anlattıkları yozlaşmanın ne boyutta olduğunu gösterir: “*Şişli'deki Nazmiye Hanım dediniz mi, parmakla gösterirler. Ne cibilliyetsiz insanlarmış şaşım*” (Safa, 2007d: 72).

Mebrure, evde verilen bir parti sırasında tanıştığı Nadir Bey ve arkadaşı Fahri'nin sosyal ve kültürel değerlere sadık insanlar olduklarını görünce onlara yakınlaşır. Bu arada evin çapkın erkeği ve Batı'yı temsil eden Behiç, eve yeni gelen genç kıza sahip olmak için çeşitli yollar deneyerek onu baskı altında tutmaya çalışır. Doğu-Batı meselesi, Doğu ve Batı'yı temsil eden iki erkeğin arasında kalan kızın ikilemleri çerçevesinde ele alınır.

Sözde Kızlar'da, Doğu-Batı medeniyet farklılığının yol açtığı değerler çatışmasının sosyal ve kültürel alanlarda yoğunlaştığı görülür. Ev halkının yaşam tarzı, başlı başına Türk toplumunun değeriyle çatışmaya zemin hazırlar. Nevin, köpeği Napolyon'u Avrupalıların yaptığı gibi evin içinde her sabah besler, Türkçe yerine Fransızca konuşmayı tercih eder. Mebrure'in gazetelerde memleketin vaziyeti hakkında haberleri okumasına kızarak makyajın inceliklerini öğrenmesi gerektiğini anlatır. Nevin, Avrupalıların makyaj yapma alışkanlıklarına hayranlığını şu sözleriyle dile getirir: “*Eğer sürmenin üstüne bunu sürmezsen renk tabii olmaz. Bütün Avrupa aktrisleri bu kulörü kullanıyorlar*” (Safa, 2007d: 38). Kültürler, toplumların ahlaktan estetiğe kadar birçok değerlerinin şekillenmesini sağlar. Nevin'in Avrupalılar gibi makyaj yapmak istemesi ve Doğu insanın kullandığı sürmeyi beğenmemesi, yaşadığı toplumla estetik değerler konusunda bazı farklı düşüncelere sahip olduğu görüntüsünü verir. Mebrure ise güzelleşmek için makyaj yapan insanların yüzüne bile bakılamayacağını düşünerek Nevin'e karşı çıkar.

Hilekâr, yalancı ve maddi zevkten başka bir şey düşünmeyen vasıflar batılılaşmayı yanlış algılayanlar için kullanılır. Bu konuda Nazmiye Hanım'ın dostu Nizamettin Bey, tanıtılırken kullanılan cümleler dikkat çekicidir: “*Avrupa sefaretinde dolaşa dolaşa iyice Frenkleşmiş olan Nizamettin Bey, tiyatro muhabbetinden bahsediyor*” (Safa, 2007d: 53). Frenkleşmenin (batılılaşma), memleket için kötü sonuçlar doğurduğunun üzerinde durulur. Frenkleştiği denilen Nizamettin Bey, şehvani duygularının peşinden koşmaktan başka bir şey yapmaz. Nizamettin Bey gibileri, Avrupa medeniyetinin cazibesine kapılarak kültürel ve ahlaki değerler ilgili

birtakım dönüşümler geçirirler. Yanlış batılılaşma bireyleri öyle bir dereceye getirir ki artık Avrupa'nın zevkleri bile onları tatmin etmez. Behiç, Avrupa'ya gidip geldikten sonra düşünce ve davranışlarında meydana gelen değişiklikleri kendisi anlatır:

Avrupa'yı tanım, orada beni eğlendirecek hiçbir şey yok. Avrupa'nın her zevki, her eğlencesi kalıp ve kola içindedir. Her şey muayyendir, hatta kadınların kalpleri bile muayyen kanunlarla hissederler. Aşkın bile evvelden çizilmiş programları, muayyen safhaları vardır. Avrupa taşlaşıyor ve onu taklit eden İstanbul'da öyle (Safa ,2007d: 130).

Peyami Safa'nın Batı hayranlarını kötü karakterde tasvir etmesinin bazı nedenlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle, *Sözde Kızlar*'daki olayların geçtiği Mütareke Dönemi İstanbul'unun genel durumuna bakmak gerekir. Anadolu işgal edilirken başkentte bazı çevrelerin buna ilgisiz kaldığı bilinir. Yazarın da bu çevrelere bir tepki verdiği ve diğer romanlarındaki Doğu-Batı sentezine bu romanında pek de başvurmadığı görülür. Çatışmaların odağındaki kişilerden Behiç, yanlış Batılılaşan İstanbul'u, Mebrure ile Fahri Anadolu'yu temsil eder. Safa, İstanbul'u kaotik, Anadolu'yu huzurlu bir yer olarak tasvir ederek milli mücadeleyi yönetenlerin yanında olduğunu gösterir.

Mahşer'de, olaylar I. Dünya savaşı devam ederken İstanbul'un kaos ortamında geçer. Çanakkale muharebelerinden gazi olarak dönen Nihat, uğruna kanını akıttığı toplumun bazı kesimlerinin yozlaşmış hallerini görünce hayal kırıklığı yaşar. Milleti ayakta tutan manevi dinamiklerin yıkıldığı bu ortamda çıkış yolu aralar. Karnını bile doyuramayacak kadar çaresizliğe düşen Nihat, bir iş başvurusu sırasında Seniha Hanım adında bir kadınla tanışır. Kadın, ona Beyoğlu'ndaki evlerinde kızına Fransızca dersi verme teklifini önerir. Genç adam, işi kabul edip ertesi gün Seniha Hanım'ın verdiği adrese gider. Burada alafrağa bir hayat yaşayan Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey'in milliyetlerine ve dinlerine karşı lakayt tutumlarını görür. Evde tanıştığı Mahir Bey'in yeğeni Muazzez'in onlar gibi olmadığını fark eder ve onunla dostluk kurar. Bir tarafta Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey'in temsil ettiği Avrupa medeniyetiyle diğer tarafta Nihat'ın temsil ettiği Doğu medeniyeti arasında ahlaki, estetik, sosyal ve kültürel değerler çatışması yaşanır.

Batılılaşma sürecinde, kendi toplumlarından nefret eden tipler ilk Türk romanlarında sıkça işlenir. *Araba Sevdası*'nda Bihruz, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de Felatun gibi kahramanlar milli kültürlerini hor gördükleri için bir kimlik krizi yaşarlar. Hem Bihruz hem Felatun, Türkçe yerine Fransızca konuşmayı tercih edip çevreleriyle aralarına mesafe koymaya çalışır. *Mahşer*'de de buna benzer alafrağa tutkunu kişilerin kimlik krizinin işlendiği görülür. Nihat, Fransızca dersi verdiği Seniha Hanım'ın kızı Perizat'ın Türkçe konuşmak istememesine şaşırır. Bunun çok vahim bir durum olduğunu Muazzez'e söyler. Genç adam, küçük kızın

doğum günü için verilen partide mebuslar ile Alman subaylarının ahlaksızlıklarına şahit olunca Perizat'ın Türkçe konuşmak istememesinin asıl nedenini öğrenir. Seniha Hanım ile Mahir Bey'in mensubu oldukları toplumun sosyal ve kültürel değerlerinden kopuk yaşamalarının çocuğun Türkçeyi sevmemesinde etkili olduğunu düşünür. Memleketin gidişatını doğrudan yönlendireceğine inandığı bu hatayı düzeltmeye çalışır: "*Nihat'ı en ziyade korkutan bu çocuktur... Bütün şu birkaç aylık istikbalinin ona, Perizat'ın şanlı al bayrağını okuyup okumamak arzusunun bağlı olduğunu anlıyordu*" (Safa, 2000b: 39). Bihruz ile Felatun'un Fransızca konuşma tutkuları bir özentiyken küçük kızın Türkçeyi konuşmak istememesi, bir kimlik karmaşasının da ötesine geçmiş gibidir. Ailesinin Avrupalı hayat tarzı, onu mensubu olduğu topluma yabancılaştırmakla kalmaz nefret etmesine de yol açar. Bu açıdan bakıldığında ailenin toplumla sosyal bir değer çatışması yaşadığı söylenebilir.

Sosyal ve kültürel değerlerden kopuk kişiler ile bu değerlere bağlı olanlar arasındaki önemli fark, memleket sorunlarına karşı takındıkları tavırla ilgilidir. Batı hayranı dejenere kişiler, sosyal bir değer olarak halkın menfaatini koruyup kollamak yerine şahsî çıkarlarının peşinde koşarlar. Nihat, Seniha Hanım'ın evinde tanıştığı mebus Alâeddin Bey ve diğer misafirlerin ülkenin ve milletin sorunlarına bigâne kalmalarına anlam veremez. Milletin sorunlarıyla ilgilenmesi gereken mebusların çıkarlarını korumak için Mahir Bey gibi iş adamlarıyla ortaklık yapmasına oldukça kızar. Batı kültürünü eğlenceden ibaret zanneden bu insanlar, zenginliklerini sürdürmek için her türlü yolsuzluğu yaparlar. Genç adam, Mahir Bey'in evindeki ortama benzer yerlerde bulunduğu halde bu ortamı ilk defa bu kadar yakından tanıma fırsatı yakalar: "*İstanbul'da sosyete dedikleri şeyin bir lahana biber turşusu gibi karışık olduğunu bilmiyordu. Bütün bu kalabalıkta hiç kimseyi tanımadığı için kendini bir dağ başında imiş gibi yapayalnız buldu*" (Safa, 2000b: 45).

Seniha Hanım ve kocasının eve gelen misafirlerle çıkar ve cinsellik üzerine kurulu karmaşık bir ilişkileri vardır. Mahir Bey, vagon ticaretinden kazanacağı paralar uğruna eşinin Alâeddin Bey'le olan gayrimeşru ilişkisine ses çıkarmaz. Alman subaylarıyla dostluğunu kuvvetlendirmek için Seniha Hanım'ın cazibesine güvenir. Bütün bunlar, Nihat'ın Çanakkale'de uğruna savaştığı değerleri sorgulamasına neden olur: "*-Üç senedir... Meğer... Biz kimler için harp edip durmuşuz! Birden birdenbire, 'Vatan', 'Millet', 'Fazilet' kelimeleri, üç soytarının isimleriymiş gibi onu güldürmüştü*" (Safa, 2000b: 53). Genç Adam, cepheye savaş devam ettiği halde alafranga tutkunu kişilerin zevk içerisinde hayatlarını sürdürmelerini nefretle karşılar. Ailenin ahlaksız yaşam biçimini tahlil ettikçe fazilet, insanlık, aşk gibi yüce değerlerin hileye, yolsuzluğa dönüştüğünü görür. Nihat, batılılaşma sevdalısı bu ailenin milli benliklerinden koştuklarından hiçbir ilkeye sahip olmadıklarını, Muazzez'e anlatır: "*Ne niçin yaşıyorlar? Vatanları yok, vicdanları yok, Allah'a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık peki para için mi yaşıyorlar*" (Safa, 2000b: 93)? Genç

adamın onları bu denli eleştirmesi, sosyal ve kültürel değerlerine bağlılığından kaynaklanır. Burada Nihat aslında Peyami Safa'nın yerine de konuşur. Safa, hayatı boyunca sosyal ve kültürel değerlerin korunması gerektiğini hem romanlarında hem diğer eserlerinde dile getirir. Yazar, *Mahşer*'de olayların yaşandığı zemini bir bataklığa benzetir. Bu bataklık oluşmasında bireylerin Batı hayranı olması etkilidir. Alâeddin Bey, Seniha Hanım ve Mahir Bey'in anlayışına göre Fatih'te insanların yoksulluk çekmesinin veya Çanakkale'de gençlerin ölmesinin hiçbir ehemmiyeti yoktur. Onlar için asıl önemli olan kazanacakları para ve sosyal statüleridir. Yazar, bu gibi kişilerin karşısına Nihat gibi ahlaki ve dinî değerlere bağlı, Batı eğitimi almış Doğulu birini çıkarır. Genç adam, olayların gelişmesi esnasında birtakım ikilemler yaşasa da milliyetinin huzura kavuşması gayesinden vazgeçmez.

Bir Akşamdı'da, Doğu-Batı meselesi çerçevesindeki çatışmalara değişik bir yöntemle yaklaşılır. Avrupa hayranı bir kız ile bir erkeğin ahlaki, dinî, sosyal ve kültürel değerlere uyum gösterememesi romanın temel kurgusunu oluşturur. Batılılaşmanın yanlış algılanmasının ve uygulanmasının bireylerin dünyasında meydana getirdiği kimlik krizi *Bir Akşamdı*'nın ayırt edici özelliklerindedir.

Romanın kahramanı Meliha, İzmit'te ailesiyle yaşamaktan bıkmış, yeni bir hayat peşinde koşmak isteyen on sekiz yaşında genç bir kızdır. Meliha'nın babası, ihtiyaç ve hasta haliyle Doğu medeniyetinin ilim ve teknikte geri kalmışlığını temsil ettiği; bir asker olan uzaktan akrabaları Kamil de dinçliği ve öz güveniyle Batı'yı simgelediği düşünülebilir. Genç kız, Kamil'le beraber arzuladığı hayatı yaşamak için İstanbul'a kaçar. Fakat Kamil'in alafrağa hayat tarzının hâkim olduğu Şişli'deki evinin beklediği gibi bir yer olmadığını görür. Kamil'le evlendikten sonra İstanbul'un hayal ettiği kadar farklı olduğunu anlar. Kocasının onu başka kadınlarla aldattığını öğrenince psikolojisi bozulur. Kamil, Kurtuluş Savaşı'na katılmak için evden ayrıldıktan sonra, Meliha kocasını başka erkeklerle aldatmaya başlar. *Bir Akşamdı*, Meliha'nın alafrağa hayat tarzında hayal ettiklerini bulamaması sonucu memleketine geri dönmesiyle son bulur.

Bir Akşamdı'da, Doğu-Batı meselesi ekseninde ahlaki, dinî, sosyal ve kültürel değerler çatışması yaşanır. Genç kız, İzmit'e annesinin hasta ve yaşlı babasına kötü davranmasından dolayı mutsuz bir hayat sürer. Babasının hastalığı ve annesinin hoppalığı yüzünden mensubu olduğu kültürden kaçarak içinde yaşadığı toplumun sosyal değerleriyle çatışır. İzmit'teki kerpiç evdeki geleneksel hayat tarzı içinde yaşamaktan kurtulmanın çaresinin, görünüşüyle güven veren Kamil'le birlikte kaçmak olduğuna karar verir:

Meliha yaşamak istiyordu. Kaç kere bunu istedi. Fakat böyle, İzmit'in kerpiçten bir evinde yaşamak değil, hayır, o başka türlü yaşamak istiyordu. Nasıl

yaşamak. Bilmiyor, fakat yaşamak istiyor. Akşamları da bu pencereden körfeze bakar ve kendi kendine sorardı. Ne olacak? Ben nasıl yaşayacağım? Şüphesiz Meliha yaşayacak ve bir türlü yaşayacaktı, insan ölünceye kadar yaşar, fakat nasıl (Safa, 2002: 10)?

Meliha'nın yaşamak istediği hayat tarzı, tam olarak belirtilmese de romanın ilerleyen bölümlerinde, genç kızın Batılılar gibi olmak istediği anlaşılır. Avrupalıların İzmit'teki gibi sıkıcı hayatlarının olmadığını, rahat ve huzurlu yaşadıklarını düşünür. Genç kız, İstanbul'un Avrupalı yaşam tarzı hakkında Kamil'e sürekli sorular sorarak merakını gidermeye çalışır. Ne var ki, Kamil'le evlendikten sonra İstanbul'un onun zihninde canlandırdığı yere benzemediğini öğrenir. Batı medeniyetine yönelerek elde edeceğini umduğu saadeti bulamayınca annesiyle birlikte İzmit'e, ahlaki değerler hakkında birtakım dönüşümler geçirerek döner. Peyami Safa, diğer romanlarında da kahramanların alafrangaya olan hayranlıklarında pişman olmalarını ve millî değerlere dönmelerini işler. *Fatih-Harbiye*'de Neriman, *Canan*'da Lami, *Biz İnsanlar*'da Orhan, Avrupa hayat tarzından istediklerini bulamayınca Doğu medeniyetine yozlaşmadan dönerler. Meliha, zayıf bir karaktere sahip olduğundan yozlaşmış bir şekilde İzmit'e, Doğu medeniyetine geri döner. Genç kızın alafranga tutkusu sonucu erkekler hakkındaki fikirlerinin değişmesi şöyle anlatılır: *“Eskiden bir erkeğe müspet veya menfi, ama basit bir duygu ile bakardı... Şimdi yalnız beğenmekle kalmıyor: Hayran, arzulu, kindar, müstehzi, takdirkâr, mütearrız ve korkak”* (Safa, 2002: 250).

Meliha'nın yaşadıkları, balıkların durumuna benzetilir: *“Her genç kızın rüyası vardır. Meliha da o genç kızlardan biridir ki ara sıra gözleri dalar, kendini rüya içinde bulur, amma denizin içindeki balık denizi nasıl bilmezse o da bu rüyasını hiç anlamaz, ne istediğini bilmez”* (Safa, 2002: 17). Genç kızın bir kelebek gibi yuvadan uçup gitmek istediği belirtilir. Fakat bu kelebeğe dokunacak ilk erkek ondaki bütün hassasiyetleri yok edecektir. Meliha gibi kızların, asrın düsturu olan zevk almak için yaşamayı benimsedikleri vurgulanır.

Canan'da, birbirine zıt değerlere sahip iki ailenin hayat tarzlarıyla batılılaşma sürecinde ortaya çıkan iki kültürlü sosyal yapı verilir. Türkiye'den biri değilmiş gibi tanıtılan Şakir Bey, ailesiyle beraber Kadıköy'deki köşkünde her akşam misafir ağırılarak Avrupalı bir yaşam sürer. Amerikan şapkası takar, ecnebiler gibi sakalını keser. Dinî değerlerine bağlı Abdullah Bey ise ailesiyle beraber Vaniköy'de mütevazı bir yalıda oturur. Gerilimin yükselmesine neden olan, köşk ile yalıda yaşayanların dünya görüşlerinin birbiriyle çelişmesidir.

Abdullah Bey'in damadı Lami, Şakir Bey'in köşkünde gördüğü *Canan*'a aşık olur. *Canan*, alafranga hayranı insanlar içerisinde büyümüş, mücevhere, paraya ve şöhrete müptela biridir. Daha küçükken getirildiği sarayda *“gelecekte sultan*

olacaksın” denilerek şımartılan bu kız, hayatı boyunca emelleri peşinde koşar. Lami, bu kadınla evlenmek için eşi Bedia’yı terk eder ve yalıdan ayrılır. Bu olayın Doğu-Batı meselesi açısından önemli bir yönü olduğu söylenebilir. Alafranga hayata ilgi duyan Lami, ailesini bırakarak içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel değerlerine aykırı davranır. Genç adam, hafifmeşrep bir kadın yüzünden eşine sadakat göstermeyerek onunla ahlaki değerler konusunda çatışır.

Canan’da, kahramanların kabul ettiği değerler yaşadıkları yerlere göre şekillenir. Şakir Bey, mekânların kişilerin hayata bakış tarzlarını nasıl biçimlendirdiğini Bedia’ya anlatır. Genç kadına Lami’nin ondan ayrılmasının gayet tabii bir durum olduğunu söyler: “ *Eğer siz Kadıköy’de otursaydınız, Lami’nin hareketlerini daha tabii görürdünüz. Şu bizim modern sayılan muhitlerimizde, böyle şeyler her zaman oluyor*” (Safa, 2000a: 18). Şakir Bey, genç adamın davranışlarının medeni ve olağan olduğunu düşünür. Lami’nin evliyken başka bir kadınla yaşamasını medeni bularak dinî ve ahlaki değerler hakkında Bedia ile çatışır.

Doğu-Batı meselesi, Lami’nin Canan ile olan evliliğinin yol açtığı karmaşayla somutlaşır. Canan, kocasını Selim, Ali ve Şakir Bey’in yakın dostu müsteşar Orhan Bey’le aldatır. Genç adam, Canan’dan şüphelendiği halde evliliğini sürdürmeyi devam eder. Arkadaşı Selim, onu uyarmasına rağmen Lami, karısına karşı sevgisini yitirmez. Kendisini avutmak için de sürekli şunları düşünür:

...biz gençler Avrupalılar gibi yaşamaya niyetleniriz. Onlar gibi cemiyet hayatı yapmaya imreniriz. Fakat bir kere evlendik mi zevcemizi hemen kıskanır uçan kuştan bile gizlemeye çalışırız. Ne için? Sonra kendi kendini de inandırdı ki böyle toplanmalarda hiçbir tehlike yoktur. Çünkü her şey göz önündedir, fena niyetler belli olur, insan ihtiyatlı davranmaya mecbur kalır. Hem bu adı muhakemeleri Canan için abes buluyor. Onun tarafından sevildiğine hiçbir şüphesi yoktu (Safa, 2000a:147).

Gençler, alafranga hayatın tesiri altında kalarak toplumun değer yargılarına, duyarsızlaşırlar. Lami, Türk toplumunun karı-koca ilişkisine yaklaşımlarını eleştirir. Avrupa’da kadınlarla erkeklerin beraber parti vermelerinin herhangi bir sakıncası yokken Türkiye’de bu tür şeylerin hemen dedikodu malzemesi yapıldığını ifade eder. Genç adam, dönemin Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerlerine karşı bir tavır takınır. Selim’e Canan’ın kendisini sevdiğini ve karısına iftira edildiğini söyleyerek olan bitene gözünü kapatır.

Canan’da, yazarın sözcüsü bir İngiliz okulunda eğitim alan Selim’dir. Lami’nin ikilemede kaldığı anlarda ortaya çıkar ve Türkiye’deki bazı aksaklıkları Avrupa’yla karşılaştırarak çözümlenmeye çalışır. Selim, kadınların Batı’da daha

eğitilmiş olduğunu, Doğu'da yanlış batılılaşma yüzünden ilimle ve sanatla ilgilenmediklerini Lami'ye söyler:

...(Türkiye'de) Güzel kadın gösteremezsin ki kendileriyle bir gece uzun müddet yalnız mücerret şeylerden, ilimden ve sanattan bahs edilsin, eğer böyleleri varsa bu mutlaka tenkit şekli altında bazı erkekleri ve kadınları çekiştirmek içindir (Safa, 2000a: 148).

Selim, Avrupa devletlerinin ileri bir medeniyete nasıl ulaştığı anlaşılmadığı için asrileşme cereyanının taklitten öteye gitmediğini düşünür. Lami'yi, Batı'yı körü körüne taklit eden karısı hakkında uyarır. Canan'ın kendi zevkini her şeye ve herkese tercih ettiğini, aile kurumunu gülünç bulduğunu belirtir. Sosyal ve kültürel bir değer olan aile kurumuna bağlılık ve ahlaki bir değer olan kocaya sadakat Canan'da mevcut değildir.

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu'nda, Doğu-Batı meselesi bağlamında değerler çatışması Hasta Çocuk ile uzaktan akrabası Paşa'nın Erenköy'de bulunan köşküdeki insanlar arasında geçer. Romanda köşk alafrağa adetlerinin yerleştiği yer olarak tasvir edilir. İsmi verilmeyen çocuk, köşke istirahat etmek için geldiğinde kendisinden dört yaş büyük Paşa'nın kızı Nüzhet'e aşık olur. Paşa'nın kızıysa onunla evlenmek isteyen Doktor Ragıp Bey'le Avrupa'ya gitmeyi hayal eder.

Doktor Ragıp Bey, Türkçeden ziyade Fransızcaya itibar eden Batı hayranı bir kişidir. Bir gün yemekten Hasta Çocuk ve Doktor Ragıp Bey arasında yabancı dil konuşma konusunda, sosyal ve kültürel değer çatışması yaşanır. Hasta Çocuk, Türkçe yazmak dururken doktorun Fransızca reçete yazma merakını eleştirir. Paşa da doktorun Fransızca reçete yazmasını destekleyerek Fransa'nın Tanzimat'tan beri Türk kültürü üzerindeki tesirinden bahseder. Ragıp Bey, Türkçenin kifayetsizliğinden dem vurarak Batı hayranlığını açıkça beyan eder. Hasta Çocuk sofradaki tartışmalı havayı şöyle anlatır:

Ben o zamanın fikirleriyle bu iki adamdan fazla mücehhez olduğunu anlamamın nefse itimadıyla kuvvetli müdafaa ediyorum. Fakat sofrada en son hükmü verecek yüksek bir efkâr-i umumiye yoktu. Benim mücerret nazariyelerime karşı muarızlarımın müptezel teşbihler ve müşahhas delillerle müdafaa ettikleri tez, bu cahil efkâr-ı umumiyeti aldatılabildi (Safa, 2007a: 73).

Çocuk, Paşa'yla Ragıp Bey'in en basit sosyal bir olayı bile anlayamayacak kadar yabancı tesirlerin altında kaldıklarını düşünür. Ona göre bu tür insanların sosyal ve kültürel değerlerden kopuk yaşamalarının sorumlusu yabancı okullardır. Hükümetin bu okulları denetim altına almasına çok sevinir. Buraların işgal edilmesi ile Türkiye'de manevi kapitülasyonların kaldırıldığına inanır.

Dokuzuncu Hariciye Koşuşu'nda, ana tema bir çocuğun hasta bacağıının kesilme riskine karşı yaşadığı ruhsal çöküntü olmasına rağmen köşkün sosyal ve kültürel değerlerden kopuk ortamı üzerinde de durulur. Nüzhet'in Hasta Çocuk'u bırakıp Ragıp Bey'le Avrupa'ya gitmeyi tercih etmesinin sembolik bir anlamı olduğu düşünülebilir. Genç kız, sadece Hasta Çocuk'u bırakmakla kalmaz, bir anlamda Doğu kültürünün değerlerinden de kopar.

Fatih-Harbiye, Peyami Safa'nın Doğu-Batı meselesi üzerinde en fazla durduğu romanlarından biridir. Romanda geleneklerine bağlı Fatih semti ile modern hayatın Türkiye'deki giriş kapısı Beyoğlu'nun kültürel karşıtlıkları arasında bocalayan genç kız Neriman'ın ikilemleri işlenir. Doğu ile Batı medeniyetleri; inanç, müzik, toplumsal değerler ve yaşam tarzı bakımından mukayese edilir. Gençlerin Batı hayranlığı ve geleneklerden kopma nedenleri irdelenir.

Neriman, Avrupa'yı temsil eden Macit ile Doğu'yu temsil eden sözlüsü Şinasi arasında tercih yapamamaktadır. Genç kız, Fatih'te babası Faiz Bey'le yaşadığı evden sıkılır ve Haliç'in karşı yakasındaki Beyoğlu'nda alafrağa kültüre özenir. Beyoğlu'nun Avrupai yaşamına çoktan uyum sağlamış olan Macit, baloya daha önce birlikte gittiği Neriman'ı tekrar davet eder. Balo daveti, uzun süre genç kızın gidip gitmeme konusunda tereddüt yaşamasına yol açar. Sonunda Neriman, babası Faiz Bey'in telkinleri sayesinde baloya gitmekten vazgeçer. *Fatih-Harbiye*'de Doğu-Batı meselesi bağlamında estetik, dinî, ahlaki ve sosyal değerler çatışması işlenir.

Romanda, Doğu ve Batı uygarlıkları kahramanların karakterleri ve fiziki özellikleriyle canlandırılır. Macit ile Şinasi'nin davranışları, giyinişleri ve uğraşları birbirinden tamamen farklıdır. Neriman, iki adamı model oldukları uygarlıklar çerçevesinde yorumlar. Macit'in kıyafetleri ve temiz elleriyle sözlüsünden daha bakımlı olduğunu düşünür. Alafrağa tipi temsil eden bu adamın uzun elleri, hafif manikürlü parmakları sürekli aklına gelir. Genç kıza göre Macit, hiçbir kusuru olmayan her yönüyle mükemmel bir insandır. Neriman'da, son zamanlarda Şinasi hakkında ise nefrete yakın bazı fikirler gelişmiştir. Sözlüsünün vakur ve mustarip yüzünü hatırladıkça büyük bir utançla başını eğmeye başlar. Genç kızın iki erkek arasında sıkışması, iki ayrı medeniyetin zıt telkinleri arasında ruhi bir mücadele geçirmesini tetikler. Genç kız, bunun sonucunun ne olacağını kestiremez ve Macit'in mi Şinasi'nin mi galip geleceğini merak eder.

Neriman, Şinasi'yle beraber Darülelhan'da alaturka musiki derslerini alırken, biraz da Macit'in etkisiyle, Doğu'ya ait her şeyden bıkar. Sözlüsüyle evlenip mutlu olabileceğini düşündüğü halde tarif edemediği bazı hislere kapılır. Genç kızın yaşadığı ikilemler şöyle anlatılır:

Şinasi de koca olarak bu eve gelebilir ve herkesin paylaştığı müşterek bir saadet içinde Neriman vicdan azabı duymadan mesut olabilir. Fakat ne idi, ara sıra Neriman'ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyor (Safa, 2007b: 43).

Neriman'ın tarif etmekte güçlük çektiği bu duyguyu, daha sonra kendisi itiraf eder. Genç kız, Fatih'te babasının yanında kalmaktan ziyade, köprü'nün karşı yakasında (Beyoğlu'nda) alafranga bir hayat sürmek ister. Beyoğlu'nu, sıradan bir semtin ötesinde farklı bir dünya olarak görür. Kendisi gibi halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu için bu semte gelmek, Kâbil'den New York'a gitmeye benzer.

Romanda, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmaları ön plana çıkar. Neriman, Şinasi ile Macit'in görünüşlerini karşılaştırır ve Doğu'yu temsil eden sözlüsünü, *kaba* diye niteler. Bu tavrıyla Şark'ın karakteristik özelliklerini taşıyan Şinasi'yle estetik değerler konusunda çatışma yaşar. Estetik değer yargılarından birini, iki erkeğin ellerini kıyaslayarak ortaya koyar: "*O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz incecik, tırnakların üzerinde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemeçe çalarmış*" (Safa, 2007b: 26). Alafranga tutkunu Neriman, Darülelhan'da alaturka musikisinin kaldırılması taraftarıdır. Kemeçe ve ud gibi yerli müzik aletleri yerine kemanın kullanılması gerektiğini düşünerek Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerleriyle çatışır. Ayrıca Neriman, sözlüsünden habersiz yabancı bir erkekle baloya gitmeyi planlayarak ahlaki değerler açısından mensubu olduğu toplum ile çatışır.

Bir Tereddüdün Romanı, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de ve Avrupa'da insanların yaşadığı ruhsal çöküntüyü anlatır. Peyami Safa'nın adına konuşan romanın kahramanı Muharrir, yazdığı kitaba hayran kalan Mualla'ya dünyanın genel gidişatı hakkında bilgi verir. Doğu-Batı meselesini daha çok Avrupa medeniyetinin neden olduğu savaşların, bireylerin dünyalarında meydana getirdiği yıkımlar ekseninde ele alır. Muharrir ile alafranga hayranı Vildan arasında Doğu-Batı meselesi bağlamında sosyal ve kültürel değerler çatışması yaşanır.

Muharrir, karşılaştığı her soruna Doğu ile Batı meselesinde olduğu gibi iki zıt kutup olarak bakar. İnsan ruhunun yeniden yol bulabilmesi için iki farklı dünya arasında bocalamasının sona ermesi gerektiğini düşünür. Şark ile Garp'ın değerlerinin bir arada bulunduğu bir toplum hayal eder. Mualla'ya bu hayalinden bahseder:

Daha doğrusu birer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugün ki ailenin ve kırk defa büyütülmüş bir kümeden farklı olmayan harem hayatıyla eski ailenin güllünç taraflarını atarak ananenin hoşuma giden taraflarını istinat eden bir ev yapmak hayali içinde yaşamaya başladım (Safa, 1999b: 48).

Muharrir, bugün modern hayatı temsil eden Batı medeniyetinin aile yapısındaki çöküşten yakındır. Eğlenme merakının, Avrupa’da evleri birer meyhaneye çevirdiğini ve bunun neticesinde insanların sosyal ve kültürel değerlerden giderek koptuğunu düşünür. Aynı şekilde, Doğu’da kadınların ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü, bu yüzden evlerin haremlik selamlık haline dönüştüğünü iddia eder. Muharrir, birbirine zıt iki değerler sisteminin imtizaç ettiği bir dünya görüşünün vücut bulması gerektiğini savunur. Romanın diğer bir kadın kahramanı Vildan da onun gibi düşüncelere sahiptir. Vildan, dünyada medeniyet kurucuları olarak Yunanlılar ve Romalılardan başka kimsenin olmadığını söylemesine rağmen Doğu kültürüne saygı duyar:

Ben bu dünyada Latin ve Grekken başka medeniyet yapan unsur tanımıyorum. Fakat beni gene körü körüne bir Garp medeniyeti aşığı zannetmeyiniz. Sizin Şark anlayışımız hoşuma gidiyor. Garp valörleryle Şarka bakıyorsunuz. O vakit Asya yeni bir cazibe altında görünür. Sarığın değil, şapkanın altında Asya’ya bakmak yeni bir şey. Fakat sarıklı olmak şartıyla (Safa, 1999b:113).

Vildan, Avrupalılar gibi giyinmekte herhangi bir sıkıntı olmadığını, düşüncelerini kaybetmeden modernleşmenin asıl gaye yapılması gerektiğini belirtir. Muharrir, bu kadının kültürler arasında ikilemler yaşadığını görerek onunla tartışır. Vildan, İstanbul’a başka bir insan olmak için geldiğini, gittiği her memlekette oranın değerlerini tanımaya çalıştığını ifade eder. Eldiven giyerken bile şahsiyetinde bazı değişimler yaşadığını Muharrir’e anlatır.

Biz İnsanlar’da, Mütareke Dönemi İstanbul’unun kaotik ortamında, batılılaşmayı yanlış algılayan kesimler ile Anadolu’daki mücadeleyi destekleyenler arasındaki gerilim anlatılır. Olaylar, İstanbul-Anadolu farklılaşmasının neden olduğu çatışmalarla gelişir ve Doğu-Batı meselesi bu farklılaşmanın oluşturduğu çekişmeler çerçevesinde ele alınır. Avrupa’nın işgalci kuvvetleri ve millî değerlerinden uzaklaşan bazı kesimler, Doğu’ya ait her şeye aşağılayıcı bir gözle bakar. Orhan ile Necati gibi gençler, bu karmaşanın içerisinde, sosyal ve kültürel değerlere uygun davranarak Batı’nın işgalci zihniyetine karşı gelirler. Romandaki mücadele zamanla iyi-kötü, madde-mana, Doğu-Batı şekline bürünür.

İlk çatışma, sosyal ve kültürel değerler konusunda meydana gelir. Pozitivist fikirlere sahip olan Orhan, öğretmenlik yaptığı okulda yaşanan bir taş atma hadisesinden sonra Avrupa medeniyetini sorgulamaya başlar. Tahsin adındaki fakir bir öğrenci, kendisine “eşek Türk” diye hakaret eden Cemil’i kafasından taşla yaralar. Genç öğretmen, bu hakareti bir çocuğun kendi kendine öğrenemeyeceğini düşünür. Çocuğu ailesine götürdüğünde hakaretin asıl kaynağının Cemil’in annesi Samiye Hanım olduğunu öğrenir. Bu kadın, kocasından miras kalan yalıda işgal öncesinde Almanlarla, daha sonra işgal kuvvetleriyle beraber partiler düzenler. Hatta yalıya

İstanbul'u işgal eden Fransızların bayrağını asar. Kadın, Orhan'a "eşek Türk" hakaretini Cemil'e kendisinin öğrettiğini söyler: "Eşek Türk! Eşek olmasa bunu yapar mı? Doğru söylemiş. Elbet. Bu sözü benden öğrendi. Eşek Türk! Bu rezalet çocuğumun başına Türk mektebinde geldi" (Safa, 1999c: 38). Kadının alafranga kültüre olan hayranlığı, kendi milletini hakir görecektense kadar ilerlemiştir. Genç öğretmen, kadının Türk milletini aşağılamasına karşı çıkar ve Tahsin'in suçsuz olduğunu, sadece kendini savunduğunu belirtir.

Yalı halkı, karşılaştıkları her sorunda İtilaf devletlerinden yardım alırlar. Orhan, bu olayda da okul müdürünün Samiye Hanım'ın işgalci subayların yardımıyla Tahsin'i okuldan attıracağını duyunca işinden istifa eder. Taş atma olayının bütün sorumluluğunu üzerine alır ve Tahsin'in okulda kalması şartıyla görevini bırakır. Genç öğretmen, yalı halkının küçük bir çocuğa bile bu kadar kin duymasının nedenini arkadaşları İhsan'dan öğrenir:

Bu Halim Bey (Samiye Hanım'ın kocası) de alafranga mizaç bir herifmiş. Evine ecnebler dolarmış. Harpte boğaza şey geldiği zaman, o Alman zırlıslı, Göben, ziyafetler filan... Halim de karasını almış alıp zırlıslıya gidermiş... Fakat karı daha fazla ecnebi meftunu... Bak namusu için bir şey söylemiyorum ha... Vebali boynuna... Kadın, yalnız, adeta Türklere düşman. İngilizler, Fransızlar buraya gelince, Halim bey de vefat etmiş, kadın yalıya doldurur ecnebleri... Dahası var, bak nereden nereye, yalıya Fransız bayrağı çeker (Safa, 1999c: 46)?

Samiye Hanım'ın eşi Halim Bey, çıkarları için yalıya ecneblerin eğlence yerine dönüştürmüş alafranga tutkunu biridir. Öldükten sonra karısı da onun yolunu takip ederek Fransız ve İngiliz subayları adına partiler düzenlemeye devam eder. Bu kadın, evdeki bütün hizmetçileri "eşek Türk" diyerek çağırır ve onları aşağılar. Yalıda çalışan Tahsin'in babası Mustafa'ya da "vahşi Türk, eşek Türk" gibi hakaretlerde bulunur. Mustafa, birgün kadının hakaretlerine dayanamayarak ona yumruk atar. Samiye Hanım, işgalci subay dostlarının gücünü kullanarak Tahsin'in babasını hapse attırır. Kadın, kendi milletinden insanlara hakaret ederek mensubu olduğu toplumla sosyal ve kültürel değerler konusunda çatışır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda, Ferit Batı hayranı babasından etkilenerek Türk milletinin sosyal ve dinî değerlerinden uzak bir hayat sürer. Babası, oğluna bütün Avrupa münevverlerinin kendisi gibi Allah'a inanmadığını iddia ederek onun fikir dünyasını şekillendirir. Babasının bu düşüncesinin tesirinde kalan Ferit, soyut olan her şeyi inkâr eder ve nihilist olur. Çevresindekilerle sağlıklı ilişkiler kuramaz ve toplumdaki uzaklaşma ihtiyacı hisseder. Zaman zaman sohbet ettiği muhtara Türk ve Müslüman olmadığını, bu yüzden memleket meseleleriyle

ilgilenmediğini söyler. Ferit'in durumu, Neşet Toku'nun şu görüşleriyle ilişkilendirilebilir: “*Giderek dünyevileşen bireyler, yanılsamalar ve manipülasyonlar hariç, genel itibarıyla kendilerini düşünürler. Kendini düşünmenin sonucu da yabancılaşmak ve uzaklaşmaktır*” (Toku, 2002). Maneviyatı reddeden fikirleriyle Ferit, bir pansiyon odasında insanlardan kopuk bir hayat yaşamaya başlar. Yazarın sözcülüğünü yapan Yahya Aziz, onun bu durumdan kurtulmasına yardımcı olur. Ferit, Yahya Aziz sayesinde dinî değerler hakkında çatıştığı toplumla arasına koyduğu mesafeyi kaldırır. Büyük Ada'da kaldığı evde yaşadığı metapsişik hadiseler sonunda kaybettiği dinî değerlere kavuşarak Allah'a inanır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda, Ferit'in alafranga hayranı babasının bütün zevkleri maddidir ve cinsel hazza dayalıdır. Genç adam, Selma'yla olan ilişkisini devam ettirme konusunda ikilemler yaşarken babasının kendisine söylediklerini hatırlar: “*Babam daima haklıdır. Peşimden gelen köpeğin mevcut olmadığını söylediği zaman da aşkın bir ahmaklık olduğunu söylediği zamanda*” (Safa, 2006: 131). Ferit, bu fikirlere belli bir süre bağlı kalır ve Selma'yla olan ilişkisini cinsel haz alabilmek için devam ettirir. Fakat istediğini gerçekleştiremeyince cemiyetin ahlak ve namus anlayışını suçlar. Mensubu olduğu cemiyetin ahlaki değerlerini eleştirerek toplumla çatışır. Nihilist genç, Matmazel Noraliya adında inzivaya çekilmiş bir kadının dinsizlikten kurtulmasının hikâyesini öğrendikten sonra düşüncelerinde birtakım kırılmalar yaşar. Yahya Aziz'in telkinleriyle de babasından kapıldığı ateizmden vazgeçer.

Yalnızız'da, modernleşme sürecindeki Türkiye'de insanların yaşadığı ruhsal huzursuzluklar vurgulansa da batılılaşmanın beraberinde getirdiği birtakım yozlaşmalar, olay örgüsü içerisinde önemli bir yer tutar. Yazarın diğer romanlarında olduğu gibi Doğu-Batı meselesi iki erkek arasında bocalayan bir kadının yapacağı tercih çerçevesinde ele alınır. Bireylerin gelişen olaylar karşısında yaşadıkları ikilemler, hem kendileriyle hem dönemin toplumunda yaşanan çözümlerle ilgili önemli bilgiler verir. Romanda Doğu-Batı meselesi ekseninde ahlaki ve sosyal değerler çatışması işlenir.

Avrupa'nın sosyal ve kültürel değerlerinin körü körüne taklit edilmesinin kişiler arası ilişkilerde yol açtığı kırılmalar, *Yalnızız*'da öne çıkan temel sorundur. Samim'in mutlu bir birliktelik yaşadığı Meral, hafifmeşrep arkadaşı Feriha'dan etkilenecek zengin iş adamı Şakir Bey'le Paris'e gitmeye karar verir. Samim, kız arkadaşının bu isteği karşısında dayanılmaz sıkıntılar yaşamaya başlar. Teselliği yazmakta olduğu “*Simeranya*” adlı kitabında bulur: “*Bu kitap benim, içinde yaşadığım obsesyonun mevzuunu da değiştirebilir. Meral'e karşı tek müdafaaam o olur*” (Safa, 2007f: 134). “*Simeranya*”, çıkmaza giren adamın, huzur ve mutluluğu yakaladığı ülkenin adıdır. Samim'in hayali ülkesi, bugünkü Batı uygarlığının her şeyi

madde ile ölçen anlayışına karşı tasarlanır. Avrupa zihniyeti, insanları asıllarından koparıyor ve giderek insani değerleri yok ediyor. Modernleşen Batı dünyası, madde sahasında zıtlıkları bir araya getirebildiği halde bunu manevi alanda gerçekleştirmekten çok uzaktır. “Simeranya”da bu dip zıtlıklar barışacak ve huzurlu bir yaşam sürülecektir.

Samim, kız arkadaşının kendisini bırakıp zengin bir adamla Paris’e gitmek istemesi nedeniyle onunla ahlaki değerler konusunda çatışır. Meral’in maddi olanı seçmesine anlam vermeyerek bu konuda onunla tartışır. Genç kız, erkek arkadaşına dürüst davranmayarak mensubu olduğu toplumun ahlaki kurallarına aykırı davranır. Samim’e kendisiyle evleneceğini söylediği halde Şakir Bey’le evlenme planları yapar. Ayrıca kendisi yirmi iki yaşında olduğu halde, altmış iki yaşında biriyle evlenmeye niyetlenerek, sosyal bir değer olarak evlilikte aranan denklik konusuna muhalif davranır. Genç kızın hem erkek arkadaşına yalan söylemesi hem yaşlı bir insanla evlenmeyi göze almasının asıl nedeni Avrupa’ya gidebilmektir. İstanbul’un kiremitli binaları ile Paris sokaklarını sürekli karşılaştırması yaşadığı ülkeden ve kültürden bıkmamasıyla ilintilidir. Paris’te gezip göreceği yerleri, alacağı kıyafetleri hayal ederek memleketinden bir an önce kaçmak ister. Arkadaşı Feriha, Batı’yı öyle bir anlatır ki genç kız cennete kavuşacakmış gibi bir hisse kapılır. Hatta Feriha, Meral’e “*Paris’i görünce boynuma sarılacaksınız, hem sen ki taşkınlığı sevmezsin, vallahi zıp zıp sıçrayacaksınız*” (Safa, 2007f: 218) diyerek Avrupa’yı olduğundan daha güzel bir yer şeklinde tarif eder.

Meral’in abisi Ferhat, kardeşinin Şakir Bey’le evlenip Avrupa’ya gitmesine karşı çıkar. Babası Nail Bey’e de durumu anlatır ve Meral’i odaya kilitleyerek kaçmasına engel olur. Genç kız, odadayken iki kültür arasında bocalamasından dolayı kendisiyle hesaplaşmaya başlar. Samim’i aldatmasından duyduğu vicdan azabı nedeniyle kendisini affetmeyeceğini söyler. Genç kızın ruhsal çözümlemesi yapılır:

Demek yaşıyor bu ahlak değerleri. Canlı canlı. Ve ben onları teptim bugün. Evvelce de çiğnedim. Demek ben kötüyüm... Samim bilmiyor ama bilmesinden daha fena bir his içinde. Hissediyor. Büsbütün fena bu. Kötülüğüme hudut çizemiyor. Ve iğreniyorum benden şu dakika (Safa, 2007f: 304).

Meral’in yaşadığı iç çatışmanın nedeni fazilet ve dürüstlük gibi ahlaki değerleri yok saymasıdır. Genç kız, bu ruh haline daha fazla dayanamayarak intihar eder. Edebiyatta ölüm ve intihar hakkında araştırma yapan Müslüm Yücel, Peyami Safa’nın Meral’i intihara yönelterek genç kızın Avrupa’nın taşlaşmış medeniyetinden uzak tutmaya çalıştığını iddia eder (Yücel, 2007: 358). Bir anlamda genç kızın aşırı Batı hayranlığı cezalandırılarak batılılaşma taraftarlarına bir mesaj gönderilir.

Sonuç

Peyami Safa'nın romanlarında Doğu-Batı meselesi bağlamında yaşanan çatışmaların büyük bir kısmı ahlaki, sosyal ve kültürel değerler ile ilgilidir. Yazar, Avrupa'ya özenen yozlaşmış bireylerin karşısına, sosyal ve kültürel değerlere bağlı kahramanları çıkarır. Bu kişiler, yazarın sözcüleri sayesinde rakiplerinin hile ve aldatmalarının üstesinden gelirler. *Şimşek*'te Ali, *Mahşer*'de Muharrir Kerim Bey, *Canan*'da Selim, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nda Hasta Çocuk, *Bir Tereddüdün Romani*'nda Muharrir, *Fatih-Harbiye*'de Ferit, *Biz İnsanlar*'da Necati, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz, *Yalnızız*'da Samim yazarın adına konuşur. Bu kahramanların ortak yanı, Doğu-Batı medeniyet karşıtlığından bir senteze ulaşabilmeleridir. Safa, Doğu-Batı meselesi hakkındaki temel tezlerini, bu kişiler aracılığıyla romanlarına aktarır.

Toplumda meydana gelen kırılmalar, Safa'nın romanlarında işlenen temel problemlerden biri olarak gözüktür. Her romanda, Avrupa'yı taklit etmekten öteye gidemeyen yozlaşmış bir kişi ve bu kişinin karşısında, Batı medeniyetinin bilim ve teknik alanında takip edilmesine inanan, ancak millî kültüre ve İslam dinine bağlı kalınmasını savunan biri bulunur. Olay örgüsü içerisinde bu iki kahraman bir şekilde karşılaşır ve aralarında çatışma başlar. Batılılaşmayı yanlış algılayanlar, memleket meselelerine duysuz olmakla beraber mensubu oldukları kültürden nefret ederler. *Mahşer*'de Seniha Hanım ve Mahir Bey, *Şimşek*'te Sacit, *Sözde Kızlar*'da Behiç, *Fatih-Harbiye*'de Macit, *Bir Akşamdı*'da Kamil, *Canan*'da Canan ve Orhan Bey, *Bir Tereddüdün Romani*'nda Vildan, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'da Doktor Ragıp, *Biz İnsanlar*'da Rüştü ve Samiye Hanım, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit, *Yalnızız*'da Meral ve Selmin alafranga hayrandır. Bu kişilerin ortak yanı ahlaki, dini, sosyal ve kültürel değerlere aykırı davranışlarıdır. Bunların karşısında Doğu'yu temsil eden *Mahşer*'de Nihat, *Şimşek*'te Müfit, *Sözde Kızlar*'da Faik ve Nadir Bey, *Fatih-Harbiye*'de Şinasi ve Faiz Bey, *Canan*'da Bedia ve Abdullah Bey, *Bir Tereddüdün Romani*'nda Muharrir, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'da Hasta Çocuk, *Biz İnsanlar*'da Orhan ve Necati, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz, *Yalnızız*'da Samim vardır. Çatışma zemini, Batı'nın zevk ve eğlence kültürüne özenenlerin, Türk toplumunun ahlaki, sosyal ve kültürel değerlerine aykırı davranması nedeniyle gelişir.

Doğu-Batı meselesi bağlamında, daha çok dürüstlük, doğruluk, sadakat, saygı ve samimiyet gibi ahlaki değerler konusunda çatışmalar öne çıkar. Alafranga kültüre özenen kişiler, bu gibi değerlere önem vermeyerek mensubu oldukları toplumdan farklı bir şekilde yaşarlar. Karşılarındaki Doğu'yu temsil eden kahramanlar ise ahlaki değerlere bağlı kalır ve romanın sonunda genellikle istediklerine kavuşurlar.

Batı'yı temsil edenler yalancı, saygısız ve hilekâr oldukları için Doğu'nun saygılı ve dürüst insanlarıyla ahlaki değerler konusunda çatışırlar. Safa, her romanında Doğu ile Batı'yı temsil edenleri bir şekilde bir araya getirir. Yazarın yapmak istediği, iki medeniyetin mukayesesini iki insan karakteri üzerinden göstermektir. Bu iki uygarlığın ahlaki değerlerindeki farklılıkların oluşturduğu ikilem, çatışmaların temel nedenlerinden biridir.

Avrupa'nın yozlaşmış yönünü temsil edenler, dinî değerlere riayet etmezken Doğu'yu temsil edenler İslam dinine saygı duyarlar. Allah'a inanmak, dinî nikâh, ezan ve ibadetler konusunda dinî değer çatışmaları yaşanır. Alafranga hayranlarının peşinden koştukları tek şey, maddi tatminliktir. Bu yüzden, manevi doyuma ulaşmak gibi bir amaçları yoktur. İncelenen romanlarda Avrupa'nın Hristiyan değerleri ile Türkiye'nin İslami değerleri arasında herhangi bir çatışma tespit edilmedi. Dinî değer çatışmaları, Batı hayranı kişilerin benimsedikleri pozitivist ve maddeci görüşlerinin İslam dininin değerleriyle çelişmesinden kaynaklanır. Yozlaşan kesimlerin dinî yasakları çiğnemekten ayrı bir zevk aldıkları görülür. Bazı kahramanlar ise dinî değerleri sorguladıkları halde geçirdikleri birtakım dönüşümler sonucu din ile barışırlar. *Biz İnsanlar*'da Orhan, *Sözde Kızlar*'da Belma, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit, *Canan*'da Lami dinî değerlere muhalif davranmasına rağmen sonradan değişim geçirerek dine yönelirler.

İncelenen romanlarda, batılılaşmayı yanlış algılayan kahramanların sosyal ve kültürel değer çatışmalarının meydana gelmesini tetikledikleri görülür. Örf ve adetlere uymak, geleneksel aile hayatı, giyim ve kuşam gibi sosyal ve kültürel değerler hakkında çatışma yaşanır. Doğu'yla Batı uygarlıklarının değişik kaynaklardan beslenmeleri, birbirinden farklı kültürel ve sosyal değerlere sahip olmalarını sağlamıştır. Safa, söz konusu romanlarında bu değer farklılıklarının kişiler arasında neden olduğu çatışmalara değinir. Sosyal ve kültürel değerler, insanların olay ve olgular hakkında aynı fikre sahip olmalarını sağlayarak toplumsal birlikteliğe yardımcı olur. Alafranga hayranlarının toplumsal birlikteliği sağlayan sosyal ve kültürel değerlerden uzaklaşması, bu değerlere bağlı kişiler ile çatışmalarına yol açar. Kişilerin uyuşamadıkları asıl konular gelenek ve görenekler gibi sosyal değerlerdir. Batı'yı temsil eden kahramanlar, Doğu kültürünü küçümserler ve Doğu toplumlarının medeniyetten uzak olduklarını iddia ederler. Karşılarındaki Doğu'yu temsil edenler ise yaşadıkları toplumun kültürel ve sosyal değerlerinin Batı'nın değerlerinden üstün olduğunu savunurlar.

Batılılaşmanın yanlış uygulanması daha çok mimari, giyim tarzı ve güzellik ile ilgili estetik değer çatışmalarını tetikler. Genelde Avrupa ile Doğu'nun estetik zevkleri kıyaslama yoluna gidilir. Bugünkü Avrupa'nın estetik değerlerinin göze hitap etmekten başka bir anlam ifade etmediği tezi sürekli ortaya atılır. *Fatih-*

Harbiye, Sözde Kızlar ve Mahşer estetik değer çatışmalarının yaşandığı romanların başında gelir.

Kaynakça

Akarsu, Baran. “Değişen Dünyada Bilim ve Değerler”, Muğla: *Muğla Üniversitesi Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, s. 15-29, 2002.

Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları, 2003.

Ayvazoğlu, Beşir. *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.

Belge, Murat. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Nobel Basımevi, 2009.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.

Eagleton, Terry. *Eleştiri ve İdeoloji Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma* (Çev. Savaş Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem (Medeniyet ve Örtünme)*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Giddens, Anthony. *Sosyoloji* (Çev. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005.

Gümüş, Semih. *Roman Kitabı*, İstanbul: Adam Yayınları, 1991.

Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.

Hançerlioğlu, Orhan. *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981.

Hançerlioğlu, Orhan. *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

İnalcık, Halil. “Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün”, Ankara: *Doğu-Batı Dergisi*, S. 2, s. 13–35, 1998.

İnsel, Tolga. “Canın Gerilimi ve Düşman Yabancı, Politeia’da Kişinin Savaşımı”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 48, s. 49–62, 2009.

Kantarcıoğlu, Sevim. *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2007.

Karpat, H. Kemal. *Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Köknel, Özcan. *Çatışan Değerlerimiz (Aileden Topluma, Politikadan İnançlara, Sevğiden Aşka Kadar...)*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2007.

Krishnamurti, Jiddu. *Çatışma Üzerine*. İstanbul: Ayna Yayınevi, 2002.

Lee, Nan A. “Peyami Safa'nın Fikrî Eserlerinde Doğu-Batı”, Ankara: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.1997/ I, S. 545, s. 551, 1997.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Ortaylı, İlber. *Avrupa ve Biz*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Safa, Peyami. *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1995.

Safa, Peyami. *Kavga Yazıları (Haz. Ergun Göze)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.

Safa, Peyami. *20. Asır Avrupa ve Biz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999a.

Safa, Peyami. *Bir Tereddüdün Romanı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999b.

Safa, Peyami. *Biz İnsanlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999c.

Safa, Peyami. *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999d.

Safa, Peyami. *Canan*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000a.

Safa, Peyami. *Mahşer*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000b.

Safa, Peyami. *Bir Akşamdı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.

Safa, Peyami. *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2003.

Safa, Peyami. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.

- Safa, Peyami. *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007a.
- Safa, Peyami. *Fatih- Harbiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007b.
- Safa, Peyami. *Kadın, Aşk, Aile*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007c.
- Safa, Peyami. *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007d.
- Safa, Peyami. *Şimşek*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007e.
- Safa, Peyami. *Yalnızız*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007f.
- Seyyar, Ali. *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Beta Yayınevi, 2003.
- Simmel, Georg. *Modern Kültürde Çatışma*. (Çev. Tanıl Bora vd.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Tekin, Mehmet. *Peyami Safa İle Söyleşiler*, Konya: Çizgi Kitapevi, 2003.
- Tezcan, Mahmut. *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.
- Todorov, Tzvetan. *Yazın Kuramı* (Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Toku, Neşet. “Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik”, Muğla: *Muğla Üniversitesi Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, s. 102, 2002.
- Townsend, Dabney. *Estetiğe Giriş* (Çev. Sabri Büyükdüvenci), İstanbul: İmge Kitapevi, 2002.
- Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Uç, Himmet. *Roman Eleştirisi Terimleri*, Ankara: Bizim Büro Yayınevi, 2006.
- Weber, Max. *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı* (Çev. Özer Ozankaya), İstanbul: İmge Kitapevi, 1995.
- Yücel, Müslüm. *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.